

Strukturalistické teorie regionálního rozvoje

ÚVOD – marxismus

- **průmyslová revoluce** – industrializace - vznik dělnické třídy (proletariátu),
- **nelehké životní podmínky** – první polovina 19. století 12 až 14 hodin, před první světovou válkou se ve většině států pracovalo 10 až 12 hodin denně.
- **boj za zlepšení podmínek** – zkrácení pracovní doby, vyšší mzdy, všeobecné a rovné volební právo
- Československo uzákonilo osmihodinové pracovní podmínky zákonem číslo 91 již 19. prosince 1918.
- **dvě cesty řešení:** (a) zreformovat kapitalismus = sociálně demokratické hnutí nebo (b) odstranit kapitalismus = komunistické hnutí

ÚVOD – marxismus

- podpora masivní industrializace – i v oblastech, které nebyly dosud industrializovány
- kolektivizace venkova – snaha rozbít tradiční struktury na venkově – boj proti „kulakům“
- velké projekty – mají zásadně změnit fungování společnosti
- pracovní tábory – využívání práce vězňů - trestání nepřátel i potencionálních odpůrců (např. kulaků, představitelů církve apod.)

Neomarxistické teorie (1a)

- nerovnoměrný regionální rozvoj je neomarxisty považován za pouhý prostorový rozměr nerovnosti kapitalistické společnosti
- rozdíly v rychlosti růstu jsou pokládány za logický důsledek nestability kapitalismu
- intervence států na zmírnění rozdílů jsou neúčinné – léčí následky a ne příčiny
- problémy jsou způsobovány obecnými principy fungování kapitalismu.

Neomarxistické teorie (1b)

- Marxistické teorie lze dělit podle hierarchické úrovně: globální úroveň – ekonomie rozvojových zemí (development economics), nižší hierarchické úrovně jsou spojeny s ekonomickou geografii
- Teorie závislosti – rozšířená v zemích Latinské Ameriky - jádro světové ekonomiky (díky svému mocenskému postavení) využívá slabosti periferie, jejíž ekonomická, politická i kulturní závislost na jádru je stále prohlubována

Neomarxistické teorie (1c)

- A. Frank – na základě historických analýz dospěl k přesvědčení, že země s velkými přírodními zdroji byly pro svůj význam tvrdě podrobeny mateřskými zeměmi takovým způsobem, že byl omezen jejich rozvoj
- naopak země s nedostatkem přírodních zdrojů zůstaly stranou zájmu koloniálních mocností, čímž byl umožněn jejich rozvoj.
- teorie změn globální produkce – všímá si změn v rozmístění průmyslové velkovýroby a problematiky nadnárodních firem.

Neomarxistické teorie (1d)

- teorie „nové mezinárodní dělby práce“ – upozorňuje na obracení dělby práce na nadnárodní úrovni – v minulosti byly suroviny vyváženy ke zpracování z rozvojových zemí do vyspělých států; z důvodů vysokých nákladů – nadnárodní firmy přesouvají produkci do rozvojových zemí, které často nabídnou zvýhodnění (daňové)
- ve vyspělých státech zůstává ústředí s rozhodujícími pravomocemi
- ve vyspělých státech dochází k deindustrializaci a k přesunu zaměstnanosti do terciérního sektoru.

Teorie nerovné směny (2a)

- Arghiri Emmanuel (1911-2001)
  - příčinou zaostalosti rozvojových zemí jsou obchodní vztahy s vyspělými státy, neboť obchod probíhá ve prospěch vyspělých zemí
- hlavní faktor nerovné směny – vysoké mzdy vyplácené dělníkům ve vyspělých zemích (termín „supermzdy“)
- Emmanuel hledá odpověď na otázku, proč jsou v kapitalismu vypláceny vyšší mzdy než je nutné k přežití. Příčinu vidí v morálně psychologických důvodech (tzv. institucionální faktor)

Teorie nerovné směny (2b)

- Emmanuel tvrdí, že vysoká cena zboží není dána jeho povahou, ale jen tím, zda se vyrábí v rozvojových nebo vyspělých zemích (jako příklad uvádí švédské dřevo)
- vysoké mzdy jsou podle Emmanuela klíčovým faktorem růstu, nikoliv důsledkem technického pokroku. Podle této teorie neexistuje na světě ani jedna země, která by dosáhla ekonomického rozvoje v období, kdy měla nízkou úroveň mezd.
- řešení – zvýšení mezd ve všech rozvojových zemích o cca 50-100 procent.

Teorie nerovné směny (2c)

- zvýšení mezd by znamenalo zvýšení koupěschopnosti obyvatelstva a uvedlo by do pohybu ekonomiku
- teorie dále navrhuje zavedení progresivní celosvětové daně z příjmu, jejíž výnosy by v celosvětovém měřítku plnily stejnou vyrovnávací funkci jako je tomu v případě fiskální politiky jednotlivých států

Teorie nerovné směny (2d)

□ kritika

- hlavní nedostatek – úplné oddělení výše mezd od produktivity – mzdy by bylo možné podle této teorie stanovit v podstatě libovolně!
- většina celosvětového obchodu probíhá mezi vyspělými státy navzájem a nikoli mezi vyspělými a rozvinutými zeměmi
- stále větší objem investic proudí do rozvojových zemí a podíl obchodu se surovinami v celkovém objemu mezinárodního obchodu klesá

Teorie nerovné směny (2e)

- pokusy o aplikace teorie
  - ▣ návrhy na selektivní omezení meziregionálního obchodu problémových regionů

Strukturalistický marxismus (3a)

- David Harvey (1935)
  - ▣ snažil se integrovat problematiku nerovnoměrného rozvoje s teorií krize kapitalismu
- soustředí se na lokální úroveň (úroveň měst)
- svoji teorii považuje za „třetí úroveň teorie krize“ – vychází ze základního rozporu kapitalismu mezi soukromým charakterem vlastnictví výrobních prostředků a společenským charakterem výroby
- nadměrná akumulace kapitálu musí být následována jeho znehodnocením
  - ▣ válka je podle Harveye extrémní formou likvidace nadměrně akumulovaného kapitálu

Strukturalistický marxismus (3b)

- Harvey rozlišuje mobilní a nemobilní kapitál
- nemobilní kapitál je nejvíce ohrožen znehodnocením a na jeho obranu jsou zřizovány lokální respektive teritoriální aliance, které se snaží zabránit znehodnocení „místního“ nemobilního kapitálu a přenést krizi jinam
- z dlouhodobého hlediska neexistuje podle Harveye prostorové uspořádání, které by bylo schopno překonat rozpory kapitalismu a zajistit stabilitu
- hlavní mechanismy zvyšující meziregionální rozdíly
  - ▣ konflikt a konkurence lokálních (teritoriálních) aliancí a inerce v jejich chování

Strukturalistický marxismus (3c)

- Harvey tvrdí, že nevýhody městského prostředí (např. růst nájmu, nedostatek pozemků) vyrovnávají aglomerační výhody
- aglomerační výhody přitom chápe široce – počítá mezi ně např. i snazší vynucování výstavby další infrastruktury, existenci sociální infrastruktury atd.
- za faktor působící ve směru prostorové disperze označuje hrozbu sociálních nepokojů ve městech

Strukturalistický marxismus (3d)

- „houpačková“ (see-saw) teorie
  - ▣ vytvořil Neil Smith, který navázal na Harveye = přelévání kapitálu do míst maximálního zisku – ta se mění
- zmiňuje 3 hierarchické úrovně: (1) úroveň měst, (2) národní úroveň a (3) globální úroveň
- za významný diferenciační mechanismus považuje na všech řádovostních úrovních centralizaci kapitálu (nejsilněji se projevuje na úrovni měst), na úrovni států zdůrazňuje Smith dělbu práce, na globální úrovni – různé způsoby určování hodnoty práce.
- z hlediska tendence regionálního rozvoje může finanční kapitál působit konvergenčně i divergenčně

Strukturalistický marxismus (3e)

- Na svět je možné pohlížet podle Smithe jako na povrch zvlněný podle výše zisku, kterou nabízí. Kapitál plyne do oblastí s nejvyšší mírou zisku, kterým přináší další rozvoj. Tím se ovšem snižuje míra zisku (klesá nezaměstnanost a zvyšují se mzdy) a nadprůměrná míra zisku zmizí. To vyvolá další vlnu mobility kapitálu.
- Pohyb kapitálu z místa na místo podle míry zisku Smith nazývá houpačkou
- Nejpatrnější je pohyb kapitálu na úrovni měst, nejméně pak na globální úrovni.

Strukturalistický marxismus (3f)

□ Kritika

- ▣ bagatelizace nerovnoměrného vývoje a jeho příčin v předkapitalistickém období
- ▣ rozdíly jsou sociální produkt systému, přitom kapitalismus zdědil svět, který byl již diferencován do složitých prostorových vzorců

□ Hlavní slabina

- ▣ dílčí pohled na ekonomickou realitu a podceňování role jednotlivce
- ▣ kapitál se může chovat i odlišně (např. pokud se vytvoří vazby znemožňující přesun do jiné lokality)

Teorie mezoekonomiky (4a)

- Stuart Holland (1940) – zdůrazňuje meziregionální rozdíly v ekonomické struktuře a zaměstnanosti, které způsobila průmyslová revoluce
- příčiny regionálních problémů - nerovné rozdělení ekonomické moci ve společnosti
- klíčovou roli mají velké firmy, které vytvářejí zvláštní sektor – mezoekonomiku
- 1-2 % velkých firem vytvářejí ve vyspělých zemích přes 50 % veškeré produkce – mají pozici monopolu či oligopolu, což je v rozporu s neoklasickou představou o velkém množství ekonomických subjektů

Teorie mezoekonomiky (4b)

- velká lobbovací síla velkých firem – specifické možnosti boje s konkurencí a daňových úniků
- využití levné pracovní síly v zahraničí, machinace s vyšší zisku mezi pobočkami s cílem vykázat zisk v zemi s nejnižším zdaněním (transferové ceny)
- důsledkem využívání pracovní síly v zemích třetího světa je skutečnost, že problémové regiony ve vyspělých zemích ztrácí svou jedinou dosavadní výhodu – výhodu levné pracovní síly
- velké firmy mohou diktovat podmínky svým dodavatelům a do jisté míry i odběratelům (např. obchodní řetězce)

Teorie mezoekonomiky (4c)

- mezi malými a velkými firmami existuje nerovná soutěž
- pokles bariér pro mezinárodní obchod byl podle Hollanda počáteční impuls, který umožnil dominanci velkých firem v ekonomice
- ekonomickou základnu méně vyspělých regionů tvoří malé a pomalu inovující firmy, které nejsou schopny konkurovat velkým a prosperujícím firmám z vyspělých regionů. Regionální politika nemůže podle Hollanda tento problém odstranit
- Duální povaha mobility kapitálu – ve formě úspor (velmi vysoká) a v podobě investic (mobilita nižší)

Teorie mezoekonomiky (4d)

- Holland vidí řešení v posílení regulační role státu (a to i na nadnárodní úrovni) a posílení úlohy odborů
- Mezuregionální rozdíly může vyrovnat pouze stát prostřednictvím fiskální politiky (poskytování sociálních dávek, investice do technické infrastruktury) – zesílení role státu v ekonomice
- Holland navrhuje masívní veřejné i soukromé investice do rozvoje „moderních“ odvětví v problémových regionech

Srovnání neomarxistických a neoliberačních přístupů (5)

- neomarxistické přístupy zdůrazňují především význam tříd, sociální organizace, vztahů ve výrobě a „přirozenou“ tendenci kapitalismu ke krizím; na člověka se dívají jako na výrobce
- neoliberální přístupy studují chování jednotlivce z pohledu spotřebitele, podceňují význam dominance a moci v ekonomice.
- levicové směry chápou zisk jako egoistický cíl kapitalistů, ale podceňují význam zisku jako indikátoru produktivity a perspektivy firem i celých odvětví
- Marxistické směry pracují s konceptem zero-sum game (zisk jednoho subjektu znamená ztrátu pro jiný subjekt), zatímco liberálové pracují s konceptem positive-sum game (možnost, že při výrobě a prodeji mohou získat oba zúčastnění)

Teorie výrobních cyklů (6a)

- teorie vychází z předpokladu, že jednotlivé regiony mohou být různě disponovány pro výrobu určitého produktu v závislosti na jeho životním cyklu
- každý výrobek prodělá třífázový cyklus (nový výrobek, zralý výrobek, standardní výrobek)
- v průběhu cyklu se bude výroba přesouvat do oblastí, kde pro danou výrobu existují nejlepší podmínky
- v první fázi je výrobek vyráběn v nejvyspělejších regionech - technologie a vysoká úroveň pracovní síly umožní případně výrobek podle požadavků trhu modifikovat

Teorie výrobních cyklů (6b)

- druhá fáze – došlo k zvládnutí problémů při prosazení výrobku na trh, objem výroby se zvyšuje, výrobek je exportován (dochází k poklesu ceny)
- ve třetí fázi – všeobecné zvládnutí technologie výroby – plně standardizovaný výrobek se začne vyrábět v regionech s levnější pracovní silou

- kritika
  - ▣ zaměřena je na silný technologický determinismus, mechanistické pojetí difúzního procesu apod.
  - ▣ v současnosti jiné šíření technologií – význam nadnárodních firem

Teorie ziskových cyklů (7a)

- Ann Roell Markusen (1944) vychází z teorie výrobních cyklů
- prosperita regionu závisí na behaviorálních strategiích korporací, které se snaží dosáhnout superzisků
- strategie korporací se v jednotlivých fázích ziskových cyklů liší, přičemž značnou roli sehrává možnost oligopolizace. Klíčová role oligopolů
- příčiny existence problémových regionů není možné hledat uvnitř těchto regionů, ale v jejich pozici v rámci společenského systému, zejména v rámci výrobních vztahů; problémy mají „neregionální“ příčiny

Teorie ziskových cyklů (7b)

- Markusen rozlišuje 5 fází ziskového cyklu: (1) Fáze nulových zisků = vznik odvětví, (2) Fáze superzisků umožněných monopolní pozicí díky technologickému náskoku, (3) Fáze normálních zisků = snadný vstup ostatních firem do odvětví, dochází k nasycení trh, (4) Fáze normálních „plus“ nebo normálních „minus“ zisků – buď se podaří odvětví oligopolizovat a zvýšit zisky nebo ostrá konkurence zisky dále sníží, (5) Fáze ztráty – odpovídá zastaralému odvětví – omezování, ukončení výroby
- První fáze – koncentrace odvětví do několika málo lokalit

Teorie ziskových cyklů (7c)

- Druhá fáze – dochází k aglomerizaci – intenzivní spolupráce se specializovanými firmami
- Třetí fáze – prostorová disperze motivovaná přiblížením trhů a využitím levnější pracovní síly
- Čtvrtá fáze – závisí na oligopolizaci odvětví – obvykle dochází ke zpomalení nebo zastavení procesu disperze
- Pátá fáze – dochází k uzavírání závodů
- Implikace teorie – Markusen navrhuje vytvoření sociálně spravedlivější společnosti

Teorie ziskových cyklů (7d)

□ Kritika

- ▣ teorie je založena jednostranně na studiu chování oligopolů a opomíjí roli dalších významných subjektů a mechanismů
- ▣ Marxistický determinismus je nahrazen jiným extrémem – dominantní rolí oligopolů
- ▣ ostatní subjekty jsou považovány za pasivní a jejich vliv na regionální rozvoj je okrajový
- ▣ „strategický determinismus“ – pomíjí skutečnost, že žádná strategie není konečná – v současném světě existuje velká míra nejistoty

Regulační teorie (8a)

- druhá polovina 70. let – autoři M. Aglietta, A. Lipitz – francouzští ekonomové levicové orientace
- z marxismu převzali historický pohled na ekonomiku, myšlenku konfliktu zájmů ekonomických subjektů, krizí
- základní předpoklad – v ekonomice a ve společnosti dochází ke krizovým obdobím, ale ta jsou dříve nebo později překonána díky adaptaci existujících struktur a institucionálních forem
- Stálost struktur a studium jejich dopadu na chování subjektu (tradiční strukturalismus) je nahrazeno studiem relativní stálosti a reprodukci struktur

Regulační teorie (8b)

- Aglietta tvrdí, že stabilita v čase je dočasně umožněna díky specifickým režimům akumulace; každý režim akumulace končí krizí chápanou regulacionisty buď jako sociální otřes nebo jako období stagnace
- způsob regulace – charakterizuje společenskou stránku existence a reprodukce daného režimu akumulace
- příkladem přizpůsobení může být vznik sociálního zabezpečení, které umožnilo, aby se zaměstnanci přestali sami starat o své rodinné příslušníky a mohli se věnovat práci – zvýšení společenského produktu

Regulační teorie (8c)

- způsoby regulace ovlivňují např. pracovní a zaměstnanecké vztahy, finanční vztahy, formu konkurence uvnitř soukromého sektoru
- regulace – formování zvyků, norem a pravidel chování – „společenské paradigma“
- regulace a institucionalizace vztahů umožňuje zachování soudržnosti společenského a ekonomického systému
- prostorová nerovnoměrnost je výsledkem působení struktur a forem, vytvářených historickým vývojem způsobů regulace – např. období průmyslové revoluce – regulace kladly důraz na těžký průmysl

Regulační teorie (8d)

- prostorová aplikace regulační teorie – dosti podobná s Kondratievovou teorií vln ekonomického rozvoje
- Kondratiev založil svoji teorii na empirickém hodnocení úrovně cen, úrokových sazeb, výše mezd a hodnocení dostatku či nedostatku základních surovin během období.
- nová vlna je způsobena růstem objemu peněz, zeměpisnými objevy, rozšířením trhů
- podle Kondratieva body zvratu doprovází sociální nepokoje, revoluce a války
- Schumpeter – příčina cyklů nové skupiny inovací

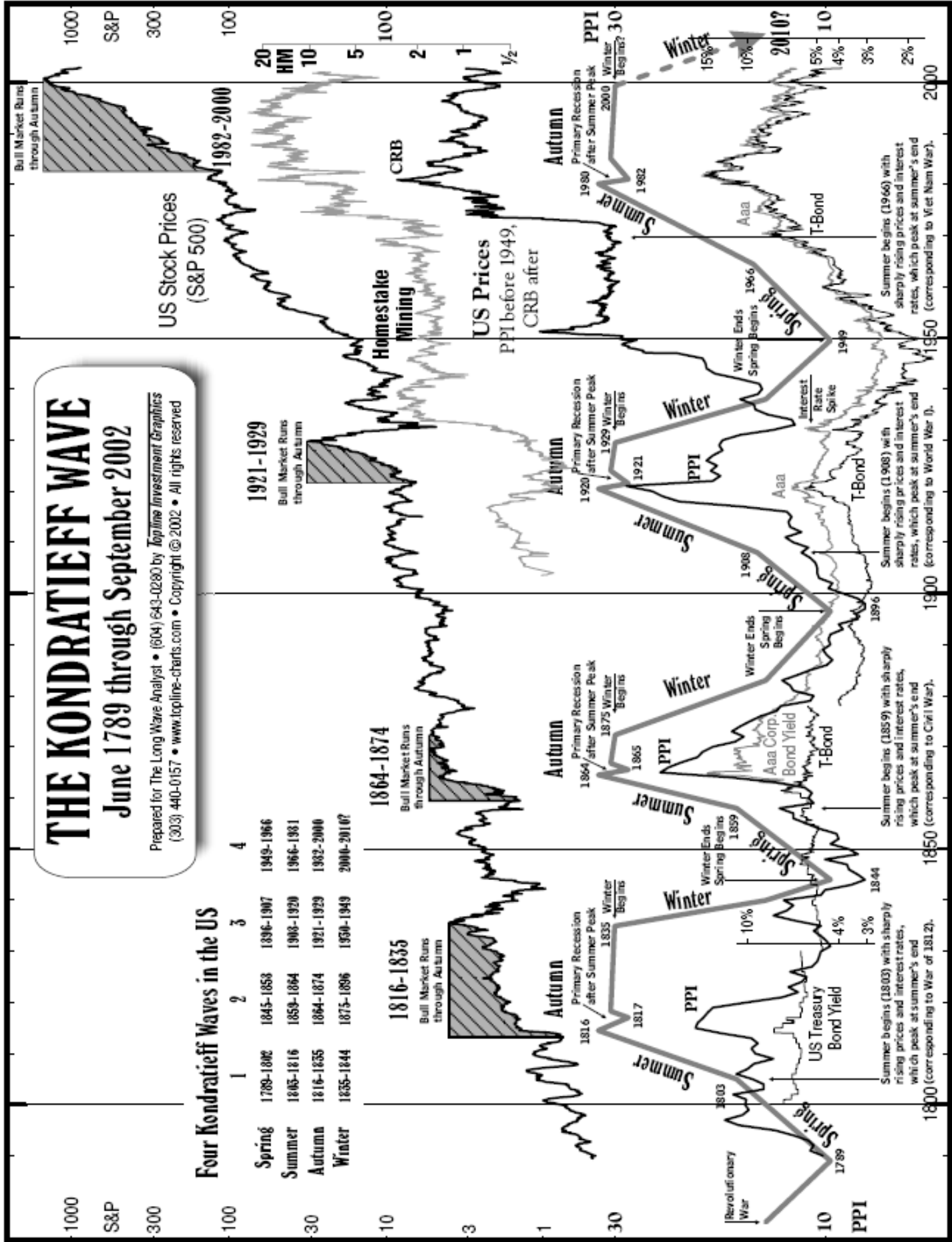
THE KONDRATIEFF WAVE

June 1789 through September 2002

Prepared for The Long Wave Analyst • (604) 643-0280 by [Topline Investment Graphics](http://www.ToplineInvestmentGraphics.com)
 (303) 440-0157 • www.Topline-Charts.com • Copyright © 2002 • All rights reserved

Four Kondratieff Waves in the US

	1	2	3	4
Spring	1789-1802	1845-1858	1896-1907	1949-1966
Summer	1805-1816	1859-1864	1908-1920	1966-1981
Autumn	1816-1835	1864-1874	1921-1929	1982-2000
Winter	1835-1844	1875-1896	1930-1949	2000-2010?

- Summer War – 1st Cycle: War of 1812
- 2nd Cycle: US Civil War
- 3rd Cycle: World War I 1914-1918
- 4th Cycle: Vietnam War
- Financed by massive increase in money supply leads to large inflation which peaks at the end of Summer
- Gold prices reach significant peak at end of Summer
- Interest rates rise rapidly and peak at end of Summer
- Stock market under pressure and ends Summer with a bear market low

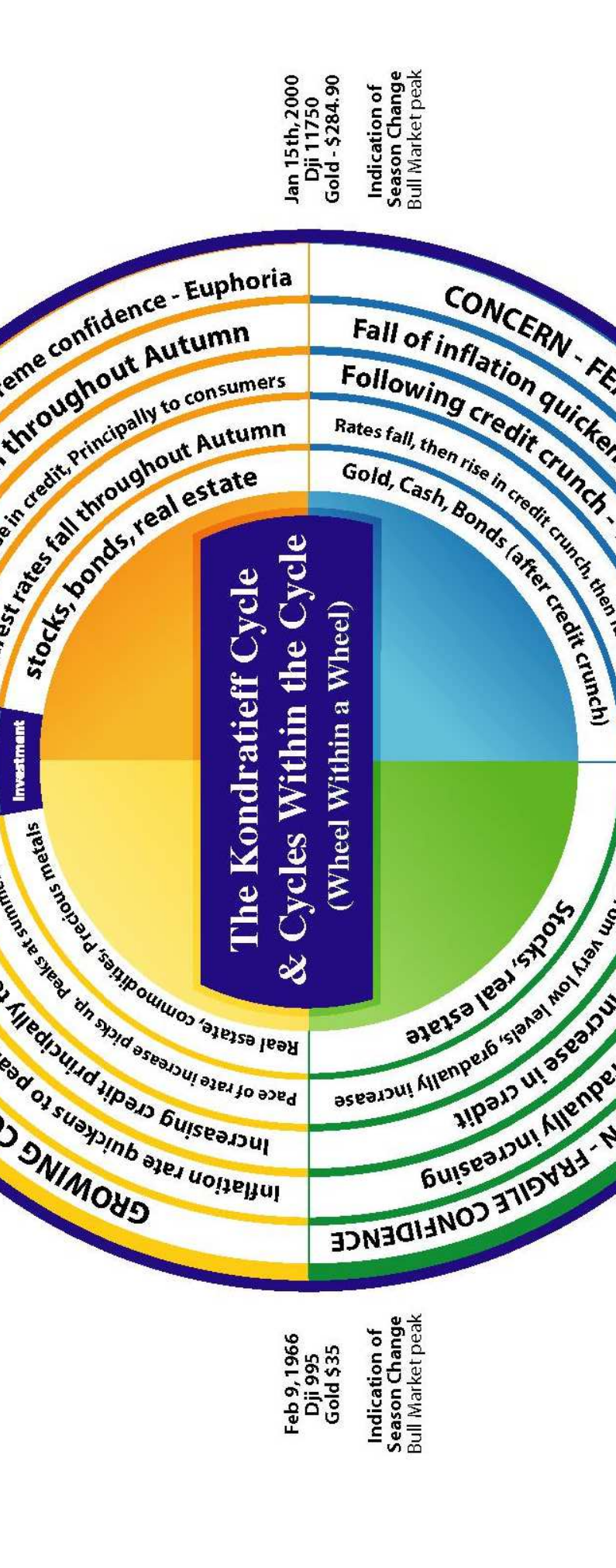
Indication of Season Change
 Stock Bear Market bottom-DJI
 interest rate peak
 Inflation price peak
 Recession

- Massive stock bull market financed by fiscal and monetary largesse
- Stock prices reach euphoric peak to signal start of winter
- Inflation and commodity prices fall
- Real Estate prices rise and reach peak at beginning of winter
- Gold and Gold equities in bear market, reach bear market low at Autumn's end
- Debt reaches astronomical levels by end of Autumn
- Massive consumer confidence due to stock prices, real estate prices and plentiful jobs

Aug 12, 1982
 Dji 777
 Gold (Jan 1980) \$850

Autumn

Summer

Feb 9, 1966
 Dji 995
 Gold \$35

Indication of Season Change
 Bull Market peak

Jan 15th, 2000
 Dji 11750
 Gold - \$284.90

Indication of Season Change
 Bull Market peak

Spring

Winter

- Gradual increase in business activity and employment
- Consumer confidence increases in line with growing economy
- Consumer prices start a gradual increase from very low levels
- Stock prices begin a steady rise and reach a peak at the end of Spring
- Interest rises slowly from historic low levels in line with gradual credit expansion

Indication of Season Change
 Stock Bear Market Bottom – DJI

June 13, 1949
 Dji 161
 Gold \$35

- Stocks start major bear market, the bear market is in proportion to the preceding bull market
- Debt repudiation significant
- Bankruptcies
- Banks and quasi banks in crisis
- Credit crunch – interest rates rise
- International currency crises – a la 1931-34
- Gold and gold equity prices rise as deflation takes hold

Regulační teorie (8e)

- 30.-70. léta 20. století – dominovaly keynesiánské přístupy – teorie dlouhých vln byl považována za překonanou; Světová ekonomická krize v polovině 70. let – diskuze, zda vlny objektivně existují
- hlavní námitka proti Kondratievovým cyklům – stěží si lze představit mechanismus, který působí v tak časově dlouhé době
- existují i další cykly – např. Kuznetsovy (stavební) cykly – pozornost obměně základní infrastruktury a výstavbě budov

Teorie flexibilní specializace (9a)

- nejčastěji uváděným případem změny režimu akumulace bývá u stoupenců regulačního principu konec fordistické éry
- Fordismus – 20.-60. léta 20. století – velkosériová výroba standardizované produkce – méně kvalifikovaní dělníci u montážních pásů
- podle představitelů regulační teorie se fordismus ve vyspělých zemích přiblížil ke své hranici životnosti v období ropné krize – klesá poptávka po energeticky náročných výrobcích
- tradiční fordistické modely se přesunují do hospodářsky méně vyspělých zemí světa

Teorie flexibilní specializace (9b)

- Postfordismus – dvě hlavní tendence: (1) zvyšování specializace ve výrobě, (2) větší flexibilita oproti strnulé standardizaci ve fordistickém období
- stoupenci „flexibilní“ změny tvrdí, že pro nový režim je typická konkurence založená na inovacích – flexibilní produkce vyžaduje vyšší kvalifikaci, větší využití komunikačních technologií
- cílem je rychle obměňovat výrobu a vyrábět menší série módního zboží
- důsledek – organizační struktura firem má nižší počet řídicích stupňů, častější systém subdodávek dílů

Teorie flexibilní specializace (9c)

- teorie flexibilní specializace jsou spojeny s pracemi tzv. kalifornské školy – zkoumají vlivy, které vedly k hospodářskému rozmachu specializovaných regionů v Kalifornii
- úspěch kalifornských firem spojují s vertikální desintegrací velkých firem
- vertikální desintegrace velkých firem (např. filmářské firmy v Hollywoodu) napomáhá vzniku aglomeračních výhod a naopak aglomerační efekty napomáhají vertikální dezintegraci velkých firem

Teorie flexibilní specializace (9d)

- Význam regulace na celostátní úrovni – příklad politika prezidenta R. Reagana a její podíl na rychlém hospodářském rozvoji Kalifornie v 80. létech 20. století
- Ohromné státní zakázky a dotace výzkumu a vývoje v elektronice a v oblasti kosmických technologií (cílem bylo zdokonalit zbrojní technologie a zvýšit technologický náskok před Sovětským svazem) , vytvořily z Kalifornie nejrychleji rostoucí region USA
- Kritika: koncepty regulační teorie jsou příliš obecné a v praxi obtížně aplikovatelné, charakter regulace není v teorii dostatečně přesně specifikován

Teorie flexibilní specializace (9e)

- pozitiva teorie – snaha propojit v analýze vlivy politických, ekonomických i společenských faktorů, důraz na historický vývoj
- pozitivní je skutečnost, že teorie se věnovala i problematice malých inovativních podniků, které byly v předchozích teoriích opomíjeny

Děkujeme za pozornost !!!!!

Klusáček P. (2010). *Marxistické a strukturalistické teorie regionálního rozvoje*. In T. Krejčí et al. *Regionální rozvoj – aplikace, teorie, regionalizace*, pp. 60-73. Brno: MENDELU.